

БЕЗБЕДНОСНИ АСПЕКТИ ГЛОБАЛИЗОВАНИХ КРИЗА И ФЕНОМЕН ПРОИЗВЕДЕНЕ НЕСТАБИЛНОСТИ У ПОСТСОВЈЕТСКОМ ПРОСТОРУ

Гордана Мишев¹

Достављен: 16. 04. 2022.

Језик рада: Српски

Кориговано: 09. 08. 2022.

Тип рада: Прегледни рад

10. 02, 16. 04, 17. 05. 2023.

Прихваћен: 30. 05. 2023.

DOI број: 10.5937/vojdelo2301018M

Глобализација и светско управљање економским и друштвеним развојем створили су феномен произведене нестабилности утемељен на несигурности и неједнакости више него икада у историји. Несигурност, у чијем корену лежи неизвесност и чије су манифестације страх и неједнакост, у којима се огледају дубоке социо-економске разлике и чије су манифестације незадовољство – само су једна димензија стања друштва, као предуслов настанка и развоја друштвених и политичких криза. Глобална политика наметања коју спроводе велике силе постала је императив заштите њихових интереса на рачун тзв. слабих држава (неразвијених и држава у развоју) ради производње нестабилности. Основна хипотеза полази од тога да су у безбедносном амбијенту у којем су сукоби на релацији САД–Русија и пројекција њихове моћи ван сопствених граница довели до стварања широке зоне нестабилности која се протеже дуж Црног мора и Карипског језера.

Предмет истраживања јесте анализа спољних фактора и глобалних околности које доводе до оружаних сукоба, а циљ је да се објасне безбедносни аспекти креирања друштвено-политичких криза и произведене нестабилности које се рефлектују на државе постсовјетског региона. Може се закључити да оружани сукоби у постсовјетским државама постају све озбиљније претње по светски поредак, укључујући могућност употребе оружја за масовно уништење.

Кључне речи: *глобализација, криза, нестабилност, безбедност, постсовјетски простор*

¹ Градска општина Звездара, Београд, Република Србија, gordana.misev@zvezdara.org.rs, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8525-088X>

Увод

Глобализација, као продукт западног система заснованог на акумулацији капитала, собом носи бројне промене, на које земље бившег социјализма и колонијализма нису имале адекватан одговор. Такве промене, које захватају како политичке и друштвене, тако и економске сегменте друштва и државе, често прате опасни и штетни (спољни и унутрашњи) догађаји или околности које својом појавом могу прерасти у кризу. Криза се може дефинисати као непредвидљив догађај или појава чији је почетак тешко наслутити, а њен развој немогуће ограничити и контролисати, јер захвата све сфере политичког, друштвеног и економског живота, а оставља далекосежне и неочекиване последице и након завршетка кризе. Свака криза подразумева промене начина функционисања државног система или дела система који је директно или индиректно погођен неком појавом или догађајем.

Предмет овог рада јесте анализа стварања економске и друштвено-политичке кризе, као део глобалне политике наметања са циљем ширења утицаја великих сила, које се рефлектују у постсовјетским државама и немогућностима њиховог институционалног решавања, због чега долази до мешања међународних субјеката у унутрашње проблеме, а неретко и до ескалације грађанских немира и оружаних сукоба. Бузан (Barry Buzan) објаснио је разлику између слабе и јаке државе кроз однос Центра, Периферије и Полупериферије. Ако је држава јака (Центар), главне претње њеној безбедности долазе споља, а ако је држава слаба (Периферија и Полупериферија) већина претњи долази изнутра, што се затим одражава на њен концепт националне безбедности (Buzan, 1991). Као карактеристику слабих држава, Браун (Michael E. Brown) наводи ендемску корупцију, административну некомпетентност и неспособност да се промовише економски развој. Када ослаби структура државе, често настају унутрашњи сукоби. Мајкл Е. Браун сматра да су вештачки створене државе по својој природи слабе и у њих, поред бивших колонијалних, убраја и земље бившег СССР-а и СФРЈ (Кековић и Dimitrijević, 2017). У том смислу, концепт слабе и неразвијене државе, у које спадају постсоцијалистичке државе, требало би интензивније повезивати са безбедношћу.

Када се погледа глобална архитектура светског поретка последњих 30 година, завршетком хладног рата, државе капиталистичког економског уређења задржале су статус развијених држава, док су земље постсоцијалистичких режима кренуле пут транзиције, неспремне да се прилагоде глобализованом концепту развоја и безбедности. „Док се социјализам, од коренитог пројекта друштвених промена, деформисао на начин да је постао дефанзивни конзервативизам закупљен одбраном постојећих државних институција благостања, неспособних да одговоре на изазове произведене несигурности, дотле се неолиберализам 'наметнуо' као неприкосновена сила деструктивног и неспутаног капитализма, као морално проблематични концепт, који нагриза колективно ткиво зарад ефикасне акумулације” (Stojanović i Despotović, 2014: 21). Покушај ства-

рања глобалног друштва „у калупу“ западног модела развоја, подразумевајући императив акумулације капитала, произвео је систем економске неизвесности и друштвене несигурности.

Проблем земаља Периферије и Полупериферије јесте што имају системске слабости управљања државном организацијом (корупција, рецесија, трома бирократија), због чега нису у стању не само да обезбеде одржив развој, већ и мир и безбедност. Те државе се традиционално наклањају одређеном друштвено-политичком и/или војном блоку. Русија, без обзира на свој економски пад, никад није престајала да буде војна сила, одвајајући велика средства за развој и модернизацију наоружања, покушавајући да задржи свој утицај у пост-совјетском простору. С друге стране, САД са европским савезницима, специфичним механизмима меке моћи, од политичких уцена до економског условљавања, намеће и креира политике влада у државама урушеног социјализма. Као највећа војна организација, предвођена Сједињеним Државама, НАТО се полако приближила руским границама, што је очекивано наишло на велики дипломатски, али и војни отпор и жесток одговор Руске Федерације.

Безбедносни аспекти произведене нестабилности

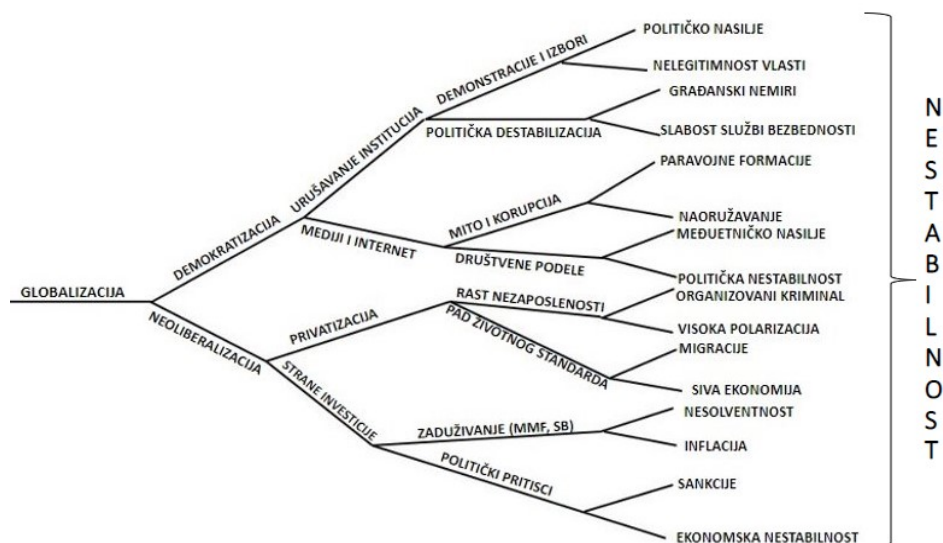
Узлетом и ширењем глобалног процеса долази до радикалног реконфигурисања Русије као једне од водећих светских сила. Док се Запад хегемонистичком политиком наметао Европи и свету, Русија је кренула најпре у енергетски, затим економски, политички и, на крају, војни поход на друге, пре свега суседне државе. Тиме се раме уз раме са САД поставила као креатор глобалне политике на чијим темељима лежи политика моћи и подела сфера утицаја. Надметање евроатлантске и евроазијске геополитичке концепције, сукоби у Евроазији, али и на Блиском истоку и Африци, тероризам, мигрантска криза, дефицит енергената, климатске промене, криза идеје глобалног друштва и повратак реалполитичких образаца у међународну политику представљају кључне стратегијско-безбедносне трендове. „Дискредитовање идеје глобалног друштва и све снажнији хладноратовски стереотипи, нарочито одсуство заједничке визије изградње поуздане глобалне безбедносне структуре намећу нова искушења у погледу дефинисања претпоставки у заштити националних интереса, посебно малих држава” (Stojanović i Đorđević, 207: 466). Јачањем Русије, Кине, Индије и Бразила, назире се обриси мултиполарности на глобалном нивоу, али без ефеката на бројност и распрострањеност сукоба. Оно што данас карактерише светски поредак није недостатак биполарности или мултиполарности великих сила, већ подељеност политичких и економских интереса геополитичким амбицијама мањих и већих сила, што оставља простор за редефинисање њихових улога у оружаним сукобима широм планете (Jeftić i sar., 2018).

Иако се глобална безбедност у ХХИ веку поставља као императив и највиша вредност, мир није постигнут. Транснационално економско повезивање и

оснаживање, умрежавање путем комуникационо-технолошког развоја, друштвена трансформација привредног развоја, као последица политике наметања, довели су до све веће поларизације друштва унутар нација, али и све веће зависности Периферије и Полупериферије од Центра. Велике силе су, као носиоци глобалног управљања променама, уместо развоја изазвале низ криза у slabим државама, због чега није дошло до стварања глобалног друштва већ до разједињења и оно мало уједињених нација и народа. Неприлагођене новом светском поретку који промовишу државе Запада, постсовјетске државе су се додатно урушиле пред глобалним проблемима. Све веће мешање Запада у унутрашње ствари једне земље и политика наметања друштвеног и економског развоја, тема је бројних научних дискурса у међународним односима и студијама безбедности. Анализирајући спољну политику САД, бивши амерички државни секретар Хенри Кисинџер је још 1969. године сматрао да америчка улога у покушајима „нових нација” да изграде легитимни ауторитет захтева озбиљно преиспитивање. Доминантни амерички став о политичкој структури јесте да ће државе мање-више аутоматски пратити економски напредак и да ће попримити облик уставне демократије (Kissinger, 1969). Нажалост, политика наметања довела је до произведене нестабилности и урушавања институција, као носиоца свеукупног развоја, због чега државе нису могле да поврате стабилност и безбедност, а понајмање да изграде систем демократије, које нема без стабилних институција. С друге стране, покушај Русије да задржи своје сфере утицаја наилазило је на све интензивније мешање Запада у унутрашње ствари постсоцијалистичких, посебно бивших држава СССР-а, ради остваривања апсолутне војне, политичке и економске доминације.

Управљање државом и економским развојем показује спрегу политике и економије и на глобалном нивоу. Међународна економија је сложен образац интеракције између националних економија, које је неопходно посматрати у ширем контексту безбедносних изазова. Појавни процеси и системска интеракција између војних, економских и друштвених фактора врло су комплексни и међузависни. Сви ови елементи су део сложене интеракције која прожима друштвени, економски, војни и политички систем једне државе, као и правце њеног спољнополитичког деловања (Mišev, 2018). Узрок бројних дезинтеграционих процеса и недовољни капацитети изградње демократије и неолиберализма, последица су изазивања криза (слика 1). Производња нестабилности, чије су главне полуге несигурност и неједнакост, темељи се на добро планираним активностима водећих актера међународне сцене, пре свега дугорочним оперативним деловањем бројних страних безбедносних служби. Различите тајне активности постале су средство комуникације у међународној политици помоћу војних, економских, дипломатских и пропагандних средстава. Добро је познато да стабилне индустријске демократије не користе отворено силу против других, али повремено узимају учешће у тајним интервенцијама, укључујући присилну промену режима у другим демократијама (Krstić, 2017). У том смислу, безбедносне службе врше оперативне активности на територији стране државе инте-

грисањем у државне системе, медијске куће и приватне корпорације. Најпре се врши друштвена трансформација креирањем јавног мњења кроз медијску и интернет промоцију и ангажовање политичких актера погодних за структурну промену свих сегмената државног, привредног и друштвеног система. Транзицијом из социјализма у неолиберализам, промовисањем приватизације и страних директних инвестиција као темеља развоја, долази до гашења, уместо реорганизације друштвених предузећа и фактичке деиндустрализације и метаморфозе привреде, а државе се претварају у продајна тржишта зависна од увоза. Зависност од увоза ствара презадужене земље, без капацитета да одрже ликвидност финансијског система, што изазива инфлацију, незапосленост и пад животног стандарда и квалитета живота. Пад животног стандарда, односно сиромаштво, прати развој сиве зоне, мито и корупција, али и наоружавање, раст криминала и тероризма. Економска нестабилност коју прате страх и неизвесност, јесте репер за финансирање политичких опонената и мотивисање маса на грађанске протесте чији је циљ насилна промена власти. Спрега страних безбедносних служби, политичке опозиције и криминала доводе до слабљења улоге војске и полиције, као носилаца безбедности грађана и државе и раздвајања политичких чинилаца од безбедносних служби стварањем линије неповерења. „Субверзивно деловање обавештајна служба спроводи кроз одређене форме, као што су: стварање и коришћење криза, субверзивна пропаганда, тероризам, саботажа, диверзија, употреба специјалних снага и насилни преврат” (Lazić i dr, 2021: 35).

Слика 1 – Дијаграм произведене нестабилности

Грађански и политички немири против владајуће структуре урушавају легитимитет власти и онемогућавају транспарентне, слободне и демократске изборне процедуре, као најважније институционалне механизме промене власти, ради стварања безбедносног вакуума (слика 1). У таквој атмосфери небезбедности ствара се погодно тло за интензивирање политичке и економске кризе, са циљем ескалације оружаних сукоба. Када дође до сукоба, политичка лојалност се више не поклапа са политичким границама. Сукоби међу државама спајају се са поделама унутар нација и почиње да нестаје линија раздвајања унутрашње и спољне политике. У најмању руку, неке државе сматрају се угроженима не само спољном политиком других земаља већ и унутрашњим трансформацијама. Мање земље су растрзане између потребе за заштитом и жеље да избегну доминацију великих сила. Свака од суперсила настоји да задржи надмоћ међу својим савезницима, да повећа свој утицај међу непосвећенима и да побољша своју безбедност у односу на противника (Kissinger, 1969). У овој фази контролисане кризе с циљем стварања нестабилности обично се повлаче економске и дипломатске мере, као што су економске санкције, уцене, суспензија чланства у међународним организацијама, политички притисци итд. Ове мере никако не доприносе развоју стабилности и мира већ, напротив, увећавају економску димензију кризе и подупиру оружане сукобе. У вишенационалним земљама јавља се вештачки изазван јаз између различитих нација и религија. Узроци кризе имају како идентитетску (етничку и религијску), тако и геополитичку (геостратегијску и геоекономску) димензију, и то на унутрашњем, регионалном и глобалном нивоу. Актери, које покрећу снажни идентитетски, верски или етнички мотиви, знатно су мотивисанији за борбу и спремнији на жртву у односу на оне које покрећу мотиви у сфери материјалних интереса. За овакве актере карактеристична је снажно изражена сила мржње и непријатељства према противнику и она једнако обузима руководство, војне снаге и становништво (Враџаг, 2017). Оно што доприноси интензитету етничких и сецесионистичких сукоба јесте нестанак централне државне власти, које пролазе кроз изузетан период економске, политичке и социјалне нестабилности. Организационе борбе око политичких питања земље могу бити озбиљан дестабилизујући унутрашњи фактор (Keković i Dimitrijević, 2017). У фази оружаних сукоба, поред бројних људских жртава, долази до уништавања војне, енергетске, саобраћајне и цивилне инфраструктуре, што покреће таласе миграција, чиме се сукоб и фактички прелива на околне земље, односно долази до регионализације сукоба или бар његових последица. На крају процеса произведене нестабилности долази најпре до дипломатске, а затим и војне интервенције једне или више великих сила. Углавном су то ваздушни напади, али и амфибијске операције. Улазак страних војних трупа на одређену територију јесте чин агресије, а сукоби трају од неколико месеци до неколико година са покушајима успостављања каквог-таквог мира. Када се потпише споразум и успостави мир, та држава остаје регион тзв. замрзнутих, а нерешених конфликта, односно држава произведене нестабилности под контролом међународних субјеката.

Евидентно је да је глобализација уместо демократије, мира и развоја мултипликовала безбедносне изазове и проблеме, на шта указују светски извештаји. Када се погледа Глобални индекс мира (GPI) за 2021. годину, уочава се да је од 163 анализираних државе према нивоу мира 58 рангирано веома високо или високо, 65 средње и 40 ниско или веома ниско, односно да се 2/3 држава налази у зонама ниског степена развоја мира. Овај извештај анализира државе кроз три критеријума, који обухватају 23 индикатора (IEP, 2022). Ти критеријуми су:

1. текући домаћи и међународни сукоби (број и трајање интерних сукоба, број смртних случајева у сукобима, улога у спољним сукобима, интензитет унутрашњег сукоба, односи са суседним земљама);

2. друштвена сигурност и безбедност (ниво перципираног криминала у друштву, број избеглица и интерно расељених лица, политичка нестабилност, скала политичког тероризма, утицај тероризма, број убистава, ниво насилног криминала, вероватноћа насилних демонстрација, број затвореника, број службеника унутрашње безбедности и полиције);

3. милитаризација (војни расходи у процентима БДП-а, број припадника оружаних снага, трансфер (увоз/извоз) конвенционалног наоружања, финансијски допринос мировним мисијама УН, капацитети нуклеарног и тешког наоружања, лакоћа приступа лаког наоружања).

Оно што је забрињавајуће јесте да извештај за 2021. годину посебно апострофира индикаторе који су имали највеће погоршање, а то су: насилне демонстрације, политичка нестабилност и милитаризација. Са слике 1 се види да су управо поменути индикатори средство изазивања друштвено-политичких криза које производе нестабилност државе. Како је један од најважнијих праваца развоја глобализације ширење демократије, неопходно је анализирати и извештај Економске обавештајне јединице. По Демократском индексу 2/3 држава света су ниско рангиране, односно немају развијену демократију (Democracy Index, 2021). По споменутим извештајима, постсовјетске државе су веома ниско рангиране према свим факторима. Према Демократском индексу, украјински и грузијски политички систем спада у хибридне режиме, док Белорусија, Киргистан, Азербејџан, Туркменистан и Казахстан имају ауторитативне режиме. Све државе постсовјетског простора су средње рангиране према Глобалном индексу мира, док је Украјина очекивано ниско (142 од 163 државе). Ови извештаји упућују на то да су две трећине држава света веома подложне изазивању криза, које ескалирају у најгори облик произведене нестабилности, а то су оружани сукоби.

Геополитичке димензије односа САД и Русије на постсовјетском простору

Распадом Совјетског Савеза на 15 држава, у децембру 1991. године, започета је нова ера у међународним односима Евроазије. Новостворене државе покушале су да продубе своје везе са Кином, Европом и Сједињеним Држава-

ма, како би ублажиле утицај Русије (Weitz, 2008). Економски неразвијене и војно зависне од Русије, оне нису успевале да оснаже и изграде своје институције као модерне развијене државе, без обзира на убрзано ширење глобализације и светских економско-трговинских веза. Долази до проблема око великог броја спорних територија, које имају културну, историјску, економску и политичку димензију, а које се налазе на границама Казахстана и Узбекистана, Таџикистана и Киргистана, Узбекистана и Туркменистана и другим граничним подручјима. Институционално, економски и војно ослабљене ове државе урушиле су се пред бројним проблемима. Постало је очигледно да нове претње безбедности, у условима транспарентних граница, као и чињеница да се четири од пет централноазијских држава граниче са Авганистаном, прете брзом ширењу оружаних сукоба широм региона (Rahimov i Urazaeva, 2005: 18). На ванредној седници Савета за колективну безбедност ОДКБ, јануара 2022, председник Таџикистана Емомали Рахмон изјавио је да повећана активност међународних терористичких група у Авганистану директно утиче на зону колективне безбедности ОДКБ-а. Упозорио је да је ситуација на таџикистанско-авганистанској граници сваким даном све компликованија (CSTO, 2022). У Таџикистану и Киргистану гранични спорови прерасли су у оружане сукобе. Иако су обе ове државе у НАТО програму Парнерство за мир, Русија има већи политички и војни утицај, имајући у виду да су њене војне базе у тим државама, које су уједно и чланице Организације уговора о колективној безбедности и Шангајске организације за сарадњу (Роровић, 2012). Утицај спољних фактора на овај конфликт је изванредно посебно узимајући у обзир заједничке војне вежбе у којима су, поред Русије и Таџикистана, учествовали и припадници Оружаних снага Узбекистана (Baltić, 2021). Овај регион посебно је осетљив због све већег прилива терориста, пре свега из Авганистана и Пакистана и формирања паравојних формација.

Бројни сукоби на постсовјетском простору, укључујући Нагорно-Карабах у Азербејџану, Придњестровље у Молдавији, Абхазија и Јужна Осетија у Грузији, Крим, Доњецк и Луганск у Украјини – пример су произведене нестабилности ради ширења утицаја, односно контроле ових региона. „Русија је била лидер региона у протеклих 200 година, што за последицу има да се политика Русије према земљама у региону и шире – како на Кавказу, тако и према Белорусији, Украјини и у централној Азији – спроводи тако да оствари руску доминацију над њима, било путем сарадње, било путем принуде” (Rajić, 2021: 231). Рат у Грузији настао је као последица приближавања ове земље НАТО-у 1995. године и отказивања уговора о стационирању руских војних база на њеној територији 1999, као и услед избијања тзв. „Револуције ружа” 2003. године која је на чело државе довела Михаила Сакашвилија, прозападног лидера, што је директно изазвало Русију да интервенише у Грузији и подржи сепаратисте 2008. године (Rajić, 2021). Одвајањем Абхазије и Јужне Осетије, Русија је добила тампон-зону према Црном мору и прозападно опредељеним државама. Када је у питању рат око Нагорно-Карабаха, Русија и Јерменија су стратешки савезници, при чему је Јерменија и чланица ОДКБ-а и Евроазијске економске уније. Током 2020.

године Русија је била заузета проблемима у Украјини и сталним политичким и економским притисцима Запада, тако да није пружила пуну подршку Јерменији у сукобу око Нагорно-Карабаха, сматрајући то унутрашњим питањем. Због тога су, као и у Азербејџану, Грузији и Украјини, власти у Јерменији одлучиле да се приближе Западу и НАТО-у. Московским споразумом 2020. године потврђен је јерменски пораз, али сам мир није довео до престанка тензија, које трају већ 30 година (Perezanović, 2022). Нерешени сукоби, укључујући сукобе у Придњестровљу, Чеченији, Абхазији, Нагорно-Карабаху, Јужној Осетији и Таџикистану, негативно утичу на ситуацију у региону. Оне ометају политички и економски развој погођених земаља, доводе до брутализације политичког живота и стварају нестабилност, пружајући услове за организовани криминал, тероризам, миграције итд. (Strachota, 2003).

Највећи сукоб на постсовјетском простору дефинитивно је оружани сукоб у Украјини, где је руска војска, 2022. године, започела велику војну операцију. Овом рату претходиле су године политичких немира и смене проруских и проамеричких власти (2005, 2007, 2010), чији врхунац су биле тзв. Евромајдан демонстрације 2014. године и потписивање Споразума о придруживању ЕУ, после које Русија, као противмеру, организује референдум и присваја полуострво Крим. Користећи грузијски модел, Русија подржава сепаратисте против прозападне власти Украјине, па убрзо Доњецк и Луганск проглашавају независност, а сукоби постају све интензивнији. Ескалацијом сукоба у свету и ширењем криза на европски простор, Хенри Кисинџер, 2014. године, упозорава да вишедеценијско третирање Украјине као простора за сукобљавање између Истока и Запада, уништава сваку перспективу да се Русија и Запад уведу у систем међународне сарадње. Срж проблема је, с једне стране, у покушају САД да Украјину и остале земље увуку у евроатлантске интеграционе токове, пре свега у НАТО, а с друге стране у настојањима Русије да задржи своју сферу утицаја на овом делу постсовјетског простора. Почетком 2022. године, руске војне снаге улазе на територију Украјине и тиме почиње прави модерни међудржавни рат. Поред Доњецка и Луганска, затим Херсона, Маријупоља и Одесе, војна дејства руске војске усмерена су и на остатак Украјине, што изазива посебно велику забринутост у Пољској, али и Финској и Шведској, али и широм Европе. Цео евроазијски регион постао је полигон за сукоб САД и Русије, стварањем произведене нестабилности у којој су обе силе имале значајну улогу. Кисинџер се осврће и на то да је Украјина независна само 23 године, па зато није ни чудно што њени лидери нису стекли вештину за постизање компромиса и баланса између Истока и Запада, али и између прозападних католичких и проруских православних Украјинаца (Kissinger, 2014). Његов став се није променио ни 2021. године, када је позивао Запад, а пре свега Сједињене Америчке Државе да анализирају своју спољну политику, која укључује обавезу промене владиних структура широм света, како би их учинила компатибилним са западним. Кисинџер сматра да мора доћи до консензуса међу великим силама о правцима изградње међународног система, јер у оваквим констелацијама моћи један конфликт ће изма-

ћи контроли и цео свет ће бити у ситуацији као пред Први светски рат, што се у случају Украјине управо и десило (Kissinger, 2021). На овај начин Кисинџер озбиљно доводи у питање да ли је насилна промена власти у одређеним државама најбољи начин за достизање демократије и одрживи развој држава и са њима повезане безбедности.

Постсовјетске државе, као што су Украјина, Грузија, Молдавија, Јерменија, Азербејџан и Таџикистан, нису биле спремне на промене које носи глобализација, што је онемогућило да самостално економски, самим тим и војно јачају. „У контексту великих превирања на глобалном нивоу, сматрамо да поменуте државе стојери у руском окружењу бројне потезе чине супротно сопственим интересима, доводећи себе у директну конфронтацију са Русијом” (Despotović i Glišin, 2021: 133). Све државе источне Европе определиле су се за евроатлантске интеграције, што је направило простор НАТО-у да полако шири своје капацитете и утицај према Истоку, стављајући државе источне Европе под свој протекторат. Тиме је озбиљно нарушен баланс моћи између великих сила, пре свега у корист САД. Офанзивно ширење НАТО-а и приближавање руским границама (1999. године: Пољска, Чешка, Мађарска, затим 2004. године: Словачка, Бугарска, Румунија, Летонија, Литванија, Естонија итд), као и размештање америчке противракетне одбране на простору источне Европе и Балтика, Русија је означила као безбедносну претњу својим националним интересима. Јасно је да наставак процеса ширења НАТО-а на Исток има веома негативне последице по глобалну безбедност у контексту изазивања трајног незадовољства Русије, што је утицало на радикализацију руског приступа глобалној безбедности. Евроазијски простор, који укључује земље каспијског и црноморског региона, има велики геостратешки значај, пре свега са безбедносног и енергетског аспекта, због чега је контрола овог региона један од виталних интереса Русије. Узрок нестабилности постсовјетског простора треба тражити у покушајима САД да од овог региона начини тампон-зону и изолује Русију од Европе и Азије, како би отежали транзит руских енергената, али и блиске трговинске односе. Зато не изненађује да је Руска Федерација, најпре неприметно, а затим све отвореније, покренула своје војне капацитете подједнако агресивно као и западна алијанса. Уместо стабилности и развоја, створени су велики потреси и кризе, које карактеришу таласи нестабилности и небезбедности у постсовјетским републикама (слика 1). Заоштравањем сукоба и примена најмодернијег наоружања и опреме, као и руска претња нуклеарним арсеналом у Украјини, произвела је кризу глобалних размера. Најважнија наднационална институција УН изгубила је на значају, војне интервенције се изводе без сагласности СБ УН, а државе које су водиле политику војне неутралности, Финска и Шведска, определиле су се за НАТО. Први пут од Кубанске кризе свет се суочава са најопаснијом претњом, а то је преливање регионалних сукоба на Европу, али и на свет. Дакле, јасно је да је политика хладног рата заживела у свом најекстремнијем облику – сецесионистичким сукобима на евроазијском простору са тенденцијом изазивања још једног глобалног рата.

Закључак

Процес трансформације економских и политичких система држава обухвата сложене интеракције субјеката у међународном систему. Изазивање криза има само један циљ – институционално урушавање и дестабилизацију земље у свим њеним сегментима, најпре економским, друштвеним и политичким, а затим безбедносним. Глобализација је омогућила великим силама да кроз политику наметања обесмисли право народа на политичко опредељење и економско-друштвено уређење. На тај начин велике силе створиле су концепт произведене нестабилности, са циљем очувања и ширења свог утицаја и контроле слабих држава, укључујући државе постсовјетског простора. Бројни сукоби широм света показују да глобална политика наметања и управљања променама не даје конструктивна решења за изградњу мира, већ урушава основне темеље демократије и слободне економије, стварајући не само државе, већ и читаве регионе произведене нестабилности.

Безбедносни комплекс Европе, односно поткомплекс Источне Европе, уздрмали су оружани сукоби, у које су укључени скоро сви актери међународне заједнице. Велике силе нису поучене примером земаља бивше СФРЈ, које представљају симбол краха међународног поретка и најтрагичнији пример произведене нестабилности. Нажалост, пропустиле су и шансу да украјинску кризу искористе за постизање политичког консензуса за изградњу стабилног међународног биполарног поретка или веће укључивање међународне заједнице у нови глобални поредак. Велике силе, као што су Кина, Индија и Бразил, држале су се на маргинама ових трагичних догађаја, не преузимајући на себе одговорност за спречавање урушавања мира и стварања читавих региона нестабилности. У стихији бројних ратова (Грузија, Украјина, Азербејџан, Таџикистан, Киргистан) и различитих дипломатских и политичких фронтова (Молдавија, Јерменија) највећа опасност данашњице нашла се у растућој неизвесности глобалне конфронтације са елементима претње од нуклеарног рата. Такође, не треба изгубити из вида и избијање рата ширих размера, током којег би се употребило ненуклеарно оружје за масовно уништење. Свету је више него икад потребан консензус великих сила око успостављања новог, стабилнијег и безбеднијег глобалног поретка, чији се обриси, растом тензија и оружаних сукоба, још увек не назиру.

Литература

[1] Baltić, L. (2021). Kirgistan i Tadžikistan – sukob bez kraja. Centar za geostrateška istraživanja i terorizam. Preuzeto 10.4.2023., sa <https://cegit.org/kirgistan-i-tadzikistan-sukob-bez-kraja/>

[2] Buzan, B. (1991). New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century". *International Affairs*, Vol. 67, No. 3, 431-451

[3] CSTO (2022). Extraordinary session of the CSTO Collective Security Council, 9. January 2022. The Collective Security Treaty Organization. Preuzeto 12.4.2023. sa https://en.odkb-csto.org/news/news_odkb/10-yanvarya-v-formate-videokonferentsii-sostoitsya-zasedanie-soveta-kollektivnoy-bezopasnosti-odkb-p/#loaded

[4] Democracy Index (2021). The China challenge. Economist Intelligence Unit, London. Preuzeto 1.4.2022. sa https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2021/#mktoForm_anchor

[5] Despotović, Lj. i Glišin, V. (2021) Geopolitička pozicija ruske federacije na post-sovjetskom prostoru, u Konfliktne zone na postsovjetskom prostoru i regionalna bezbednost, Petrović, D. (ur.), *Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd*

[6] Kissinger, H. (1969). Central Issues Of American Foreign Policy. Foreign relations of the United States, 1969–1976, Volume I, Foundations of Foreign Policy, 1969–1972. The Office of the Historian, Preuzeto 25.3.2022 sa <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v01/d4>,.

[7] Kissinger, H. (2014) To settle the Ukraine crisis, start at the end. Washingtonpost. Preuzeto 23.3.2022. sa https://www.washingtonpost.com/opinions/henry-kissinger-to-settle-the-ukraine-crisis-start-at-the-end/2014/03/05/46dad868-a496-11e3-8466-d34c451760b9_story.html

[8] Kissinger, H. (March 2021). The future of liberal democracies: in conversation with Henry Kissinger. Chatham House. Preuzeto 26.3.2022. sa <https://chathamhouse.soutron.net/Portal/DownloadImageFile.ashx?fieldValueId=5685>

[9] IEP (June 2021). Global Peace Index 2021: Measuring Peace in a Complex World. Institute for Economics & Peace. Preuzeto 5.4.2022. sa <http://visionofhumanity.org/reports>

[10] Jeftić, Z., Mišev, G., Stanojević, P., i Obradović, Ž. (2018). Savremeni konflikti i njihove tendencije“. *Vojno delo 7/2018*, ISSN: 0042-8426, *Univerzitet odbrane u Beogradu*. 23-40

[11] Keković, Z. i Dimitrijević, R. I. (2017). *Sistemi bezbednosti sa sistemom bezbednosti R. Srbije*. Fakultet bezbednosti. Beograd.

[12] Krstić, M. (2017). Tajne akcije – „alternativni pravci“ delovanja obaveštajnih službi. *Vojno delo, 3/17, Univerzitet odbrane u Beogradu*. 119-133

[13] Lazić, R., Kulić, M. i Bubalo, M. (2022). Krivično delo špijunaže kao oblik agenturnog metoda u prikupljanju podataka, *Vojno delo 1/2022*, ISSN: 0042-8426, *Univerzitet odbrane u Beogradu*. 32-45

[14] Mišev, G. (2020). Teorijski dometi izučavanja energetske bezbednosti kao globalnog izazova u međunarodnim odnosima. *Sociološki pregled*, vol. LIV, no. 1. 149-173.

[15] Perezanović, M. (2022). Rat u Nagorno Karabahu 2020. godine – uloga svetskih i regionalnih sila. *BAŠTINA, Priština – Leposavić, sv. 58*. 113-124

[16] Popović Miloš (2012). Poluporozni regioni u svetskoj politici: slučaj Središnje Azije, *Političke perspektive, UDC 327(5-191.2)*. 55-79

[17] Proroković, Dušan. 2018. Uloga Šangajske organizacije za saradnju u promeni ravnoteže snaga u centralnoj Aziji. *Politika nacionalne bezbednosti 2/2018*. Institut za političke studije. Beograd. 79-95.

[18] Rajić, N. (2021). Analiza spoljne politike Ruske Federacije prema Gruziji kroz prizmu neoimperijalnih regionalnih ambicija. *Civitas, 11(2)*. 226-248

[19] Rahimov, M. i Urazaeva, G. (2005). Central Asian Nations & Border Issues. Conflict Studies Research Centre. Preuzeto 12.4.2023. sa https://www.files.ethz.ch/isn/92527/05_Apr.pdf

[20] Stojanović, S. i Despotović, Lj. (2014). Diskurzivno transformisanje države blagostanja. *Srpska politička misao* 4, UDK: 316.323.65+321.01. XXI, vol. 46. 11-34

[21] Stojanović, S. S. i Đorđević, B. (2017). Svetsko društvo rizika i zaštita nacionalnih interesa Republike Srbije. *Međunarodni problemi* 4. 465–482

[22] Strachota, K. (2003). Armed Conflicts in the Post-soviet Region. Present Situation, Prospects for Settlement. Consequences. Centre for Eastern Studies. Preuzeto 10.4.2023. sa <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-studies/2003-06-10/armed-conflicts-post-soviet-region-present-situation-prospects>

[23] Vračar, S. M. (2017). Fizionomija rata u postmoderni: studija slučaja sirijskog oružanog sukoba. *Međunarodni problemi* 4. 447–475

[24] Weitz, R. (2008). *Kazakhstan and the New International Politics of Eurasia*. Washington: Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program.

Резиме

Кључни стратегијско-безбедносни трендови на глобалном нивоу јесу сукоби у Евроазији, тероризам, мигрантска криза, дефицит енергената, климатске промене, али и криза идеје глобалног друштва, чији узроци се крију у вечитом надметању САД и Русије око ширења сфера утицаја и моћи. Падом социјализма, велике силе, као носиоци глобалног управљања променама уместо развоја, изазвали су низ друштвено-политичких криза у слабијим државама, због чега није дошло до стварања глобалног друштва, већ до бројних сукоба и ратова унутар и између држава. Неприлагођене новом светском поретку који промовишу државе Запада, постсовјетске државе су се додатно урушиле пред глобалним проблемима. Све државе бившег Совјетског Савеза су се од његовог распада нашле између руског утицаја и све већег продора Западних сила, пре свега САД, у овај регион. Производња нестабилности, чије су главне полуге друштвена несигурност и економска неједнакост, темељи се на добро планираним активностима водећих актера међународне сцене, због чега се ове земље већ 30 година налазе у наизменичним фазама оружаних сукоба и замрзнутих конфликта. Транзицијом из социјализма у неолиберализам, промовисањем приватизације и страних директних инвестиција као темеља развоја, долази до гашења друштвених предузећа и фактичке деиндустријализације и стагнације привреде, а државе се претварају у продајна тржишта зависне од увоза. Зависност од увоза ствара презадужене земље, без капацитета да одрже ликвидност финансијског система, што изазива инфлацију, незапосленост и пад животног стандарда и квалитета живота. Пад животног стандарда, односно сиромаштво, прати развој сиве зоне, мито и корупција, али и наоружавање, пораст криминала и тероризма. Економска нестабилност, коју прате страх и неизвесност, јесте репер за финансирање политичких опонената и мотивисање маса на грађанске протесте ради насилне промене власти. У таквој атмосфери небезбедности ствара се погодно тло за интензивирање политичке и економске

кризе, са циљем ескалације оружаних сукоба. Евроазијски простор, који укључује земље каспијског и црноморског региона, има велики геостратешки значај, пре свега са безбедносног и енергетског аспекта, због чега је контрола овог региона један од виталних интереса Русије. Узрок нестабилности постсовјетског простора треба тражити у покушајима САД да од овог региона начини тампонзону и изолира Русију од Европе и Азије, како би се отежао транзит руских енергената, али и блиски трговински односи. Украјина и остале постсовјетске земље су колатерална штета у геополитичким и геостратешким надметањима великих сила, односно САД и Русије. Уместо стабилности и развоја, створени су велики потреси и кризе, које карактеришу таласи нестабилности и небезбедности у постсовјетским републикама. Ескалација сукоба у Украјини, нестабилност у Грузији, ратови у Јерменији, Азербејџану, Таџикистану, Киргистану, па и Авганистану и Сирији, довели су до озбиљне претње глобалној безбедности, пре свега због све чешћих претњи нуклеарним и хиперсоничним оружјем, али и оружјем за масовно уништење. Свет се приближио највећој кризи после Другог светског рата. Уједињене нације су изгубиле своју улогу и значај, трајно неутралне државе, као што су Финска и Шведска, мењају спољнополитички курс одређивши се за НАТО, а опасност од избијања рата ширих размера постала је озбиљан политички, али и научни дискурс. Стање у међународним односима и одговори на глобално угрожавање безбедности дефинитивно зависе од реализације интереса великих сила које се боре око утицаја, ресурса и опстанка на позицији моћи.

Кључне речи: *глобализација, криза, нестабилност, безбедност, постсовјетски простор*

© 2023 Аутори. Објавило *Војно дело* (<http://www.vojnodelo.mod.gov.rs>). Ово је чланак отвореног приступа и дистрибуира се у складу са лиценцом Creative Commons (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

